

YU ISSN 0027-8084
UDK 808.61./62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

XXIX/3-4

БЕОГРАД
1993.

НАШ ЈЕЗИК

Књига XXIX (нова серија)

Св. 3-4 (1993)

САДРЖАЈ

Уз монографију „Пет векова српског штампарства” (МИТАР ПЕШИКАН)	131
Српскохрватски језик у бугарским лексикографским приручницима (ЛИЛИ ЛАШКОВА)	155
Енклитика и квантитет (АСИМ ПЕЦО)	163
Инструментал за живо у пасивним конструкцијама (СРЕТО ТАНАСИЋ)	173
О неким врстама српскохрватских именичких сложеница (МАРИЈАНА КИРШОВА)	182
Песничке метафоре Бранка Радичевића (МИЛОСАВ Ж. ЧАРКИЋ)	197
Лексички систем и лексичко значење (СТАНА РИСТИЋ)	229
Из кинолошке терминологије (ВАСА ПАВКОВИЋ)	235
Прилог расправи о писању великог и малог слова (ДРАГОЉУБ ЗБИЉИЋ)	241
На чему је наш књижевни језик данас (МИТАР ПЕШИКАН)	255

Милосав Ж. Чаркић

(Институт за српски језик САНУ, Београд)

ПЕСНИЧКЕ МЕТАФОРМЕ БРАНКА РАДИЧЕВИЋА

Овај рад представља типолошка и функционална истраживања метаформи (фонометаплазми), односно форми речи претежно насталих деформацијом неутралног еталона, простриксијом, рестриксијом, супституцијом, мутацијом и транспозицијом одређеног структурног елемента, и то пре свега на фонолошком нивоу, у поезији Бранка Радичевића.

Невелико по своме обиму,¹ песничко дело Бранка Радичевића нема ни висок степен уметничке вредности. Међутим, оно означава читав један преврат у српској лирици, која је до његове појаве била епигонска, чисто формалистичка, занатска. Радичевић још на почетку свога песничког стваралаштва, уместо круте и учене версификације, прихвата лаки стил и природни тон народне песме („Гусле моје”, „Девојка на студенцу”, „Бачки растанак” итд.), да би у каснијем периоду развијао и ширио своју песничку лектуру, уносећи у своја поетска остварења сложенији и разноврснији облик („Туга и опомена”, „Берачице” итд.). Неке Радичевићеве песме и данас одају пријатан утисак својом мелодиозношћу, развијеном ритмичком осећајношћу и музикалношћу римованих сагласја. Не обазире се на традицију, Радичевић у садржајном смислу пева о личним осећањима, о љубавним доживљајима — правећи тако радикалан скок од ранијег објективног и дидактичног песништва ка субјективној поезији. У првој књизи песама, поред љубавног, јавља се и национално осећање, које је нарочито изражено у „Ајдуку”, „Бачком растанку”, „Путу”, „Натписима”. Две последње песме доносе сатиру против ненационалног у српском друштву, што је, такође, новина у односу на традицију.

Према нашој књижевној историји Бранко Радичевић је први истински песник српског романтизма, који је у српску литературу унео обрасце

¹ *Песме I* (1847), *Песме II* (1851) и *Посмртне песме* (1924).

чисте лирике („Гусле моје”, „Молитва” итд.) и отворио богату романтичку епоху. Радичевићев присни контакт са Вуком Караџићем и Ђуром Даничићем допринео је да он схвати суштину њихових идеја, услед чега се код њега развила несвакидашња страст којом се бацио на проучавање народног језика и народне књижевности. На то указује његово учење Вуковог *Српског рјечника*, скупљање народних речи и песама, непосредан и прост начин изражавања и велики број фигура и украса преузетих из народне поезије. И пре Радичевића у српској књижевности је било песника који су се служили народним језиком и уносили у своја дела елементе народног стваралаштва, али се поезија ниједног од њих не одликује толиком лепотом и чистотом народног језика и величином духа народне поезије као што је то случај са Бранковом лириком.

Већ у првој књизи песама Бранко Радичевић раскида са језиком старије књижевне школе, његовом фонетиком, морфологијом, синтаксом и лексиком. У основним језичким цртама поезија овог нашег песника значи његов пристанак на Вуков програм и реформу, на принцип „пиши као што говориш”, што представља посебан вид увођења народног језика у књижевност. Отуда Радичевићева песничка грађа у приличној мери одражава хетероген дијалекатски састав изражен у повећаном збиру црта различитих народних говора. Зато се у његовој поезији, чију основицу чине војвођански и херцеговачки дијалекти, лако могу запазити елементи више идиома, а пре свега херцеговачког, црногорског, дубровачког, ресавског, које је песник употребио у тежњи за стварањем свенародног књижевног језика.

Поезијом Бранка Радичевића бавили су се познати наши теоретичари и историчари књижевности² у својим радовима са широким фондом књижевно-историјских чињеница и анализама изведеним строгом методском процедуром. Међутим, језик његове поезије, уз једну монографију,³ проучаван је само у фрагментарним освртима.⁴

2 (1) Вуловић С., *Бранко Радичевић (Прилог историји нове српске књижевности)*, Глас СКА XIII и XIV, Београд, 1889—1890; (2) Остојић Т., *Студије о Бранку Радичевићу*, Рад ЈАЗУ, Загреб, 1918, књ. 218, стр. 1—43; (3) Поповић П., *Бранко Радичевић (Предговор Песмама Бранка Радичевића)*, СКЗ—МС, Београд, 1924, стр. X—CXLVII; (4) Скерлић Ј., *Омладина и њена књижевност*, Београд, 1905, стр. 429—439; (5) Скерлић Ј., *Историја нове српске књижевности (Бранко Радичевић)*, Београд, 1914, стр. 276—284.

3 Илић В. И., *Песнички језик Бранка Радичевића*, Матица српска, Нови Сад, 1964.

4 (1) Живановић Ј., *Бранко Радичевић, српски pjesник*, Јавор, 1883, бр. 1—9; (2) Живановић Ј., *Из српског језика* (4. Сложене ријечи у Бранка Радичевића), Бранково коло XIII, 1907, бр. 18 и 19, стр. 563—568; (3) Живановић Ј., *Из српског језика* (9. Трећа књига Бранкових pjesама), Бранково коло XIII, 1907, бр. 23, стр. 691—694; (4) Павловић М., *Улога Бранка Радичевића у развоју књижевног језика*, СКГЛ, Београд, 1924, књ. 12, бр. 4, стр. 271—287; (5) Павловић М., *Естетика језика, „XX век”*, 1938, бр. 3, стр. 20—27.

Пошто средства за карактеризацију језика ликова, организацију приповедачког говора и испуњење стиховне форме Радичевић претежно тражи у сремско-шумадијској говорној грађи, у специфичности нових и старих система деклинације и конјугације, у различитим цртама изражајног фонда народне поезије, многи изрази, као што су архаизми, провинцијализми, варваризми и „непоетске“ речи разговорног језика, у његовим поетским остварењима делују као фонометаплазме — форме речи настале углавном деформацијом неутралног еталона, додавањем (простриктијом), изостављањем (рестриктијом), заменом (супституцијом), мењањем (мутацијом), променом места (транспозицијом) одређеног структурног елемента на фонолошком нивоу, тј. на нивоу фонолошке структуре речи. Фонометаплазме као метаформе јављају се пре свега у народним говорима (у једном случају као резултат непознавања или несхватања стандарднојезичке норме датог језика, а у другом као ствар тенденције језика да следи тзв. „закон најмањег напрезања“ у складу с потребама комуникације), одакле су претежно прешле у Радичевићев поетски језик, где су постале једно од значајнијих изражајно-стилских средстава.

Метаплазме као форме форми (а самим тим и фонометаплазме) ретко су биле предмет изучавања, како код нас,⁵ тако и у иностранству.⁶ Зато у овом раду, у једној детаљнијој анализи, покушавамо да откријемо све типове и функције фонометаплазми у поезији Бранка Радичевића.

О. Фонометаплазме⁷ представљају супстанцијалну модификацију (деформацију, аномалију, дефектност, опструкцију, структурно померање) граматичке структуре речи на фонолошком нивоу. Поступци успостављања фонометаплазми (као облика другостепеног семиотичког система) формалне су природе (у питању је нарушавање сигналне, а не семантичке организације текста). Будући да се модификација грама-

⁵ О метаплазмама код нас, колико је нама познато, једино је писао проф. др Бранко Тошовић: (1) *Стилизација*, Књижевна историја, Београд, 1979, XII, бр. 45, стр. 91–127; (2) *Глаголска метаплазма*, Књижевни језик, Сарајево, 1990, бр. 1, стр. 17–28; (3) *Метаплазме у језику*, Призма, Сарајево, 1991, бр. 1, стр. 29–37; (4) *Метаплазме у словенским језицима*, Славист, Сарајево, 1991, бр. 2, стр. 45–54; (5) *Моделу у стилистици*, 36 МСЦ, Београд, 1991, бр. 20/2, стр. 293–303.

⁶ (1) Балли Ш., *Общая лингвистика и вопросы французского языка*, Москва, 1955; (2) Благой Д., *От Кантемира до наших дней*, Художественная литература, Москва, 1973, т. 2; (3) Гаспаров М., *Фет, безглагольный*, Литературная учеба, Москва, 1973, бр. 4, стр. 216–220; (4) Граудина Л. К., Ицкович В. А., Каталинска Л. П., *Грамматическая правильность русской речи*, Москва, 1976; (5) Дымшиц А. Л., *А. Н. Толстой о литературном языке*, Вопросы советской литературы, Москва – Ленинград, 1953, стр. 218–241; (6) Дюбуа Ж. и др., *Общая риторика*, Москва, 1986; (7) Ежов И. С., Шамурин Е. И., *Русская поэзия XX века*, München, 1972; (8) Якобсон Р., *Оглед из поэтики*, Београд, 1978; (9) Квинтилијан М. Ф., *Образовање говорника*, Сарајево, 1967.

⁷ Поред фонометаплазми (о којима је овде реч) може се још говорити о морфоплазмама, синтактоплазмама и текстоплазмама. (Исп. Тошовић Б., *Глаголска метаплазма*, Књижевни језик, Сарајево, 1990, бр. 1. стр. 24–27).

тичких (неутралних) облика врши додавањем, изостављањем, заменом, мењањем и променом места одређеног структурног елемента, могуће је разликовати пет типова фонометаплазми: *простриktivне, рестриktivне, супституционалне, мутационе и транспозиционе*. Зато што у процесима настајања фонометаплазми у функцији одређеног структурног елемента учествују квалитативно различити гласовни сегменти (сегменти састављени само од вокала, сегменти састављени само од консонаната и сегменти састављени и од вокала и од консонаната), могуће је разликовати три квалитативна типа фонометаплазми: *вокалске, консонантске и вокалско-консонантске*. Пошто фонометаплазме подразумевају структурну промену форме, стога свака врста речи може дати свој тип фонометаплазми: *именичке, глаголске, заменичке, придевске, бројне, прилошке, предлошке, везничке, партикулске и узвичне* фонометаплазме.

Пре него што пређемо на саму анализу треба прецизирати у ком смислу песничке метаформе називамо фонолошким, фонометаплазмама. Оне су фонолошке по томе што мењају фонолошку структуру речи посебно узете.⁸ Метаформе које пратимо само су једним делом фонетске и фонолошке у лингвистичком смислу, тј. само су једним делом настале гласовним процесима, а многе међу њима резултат су морфолошких процеса. И једна и друга група веома су разноврсне, нпр.: фонетски архаизми (*дркће*, стара основа *дрг-*); фонетске редукције генералног или позиционог карактера (губљење *х*, *тица*, *забаљао*), условљене нарочитом функцијом речи или облика (у императиву: *бежмо, стан*, у честим речима посебне функције: *неква, неқвом, глај*), настале у додиру речи (*ев, нег, 'ве*); ликови из фонетски диференцираних идиома (ијекавизми у начелно екавском тексту); фонетски настали аломорфи (*с/са: сапалила, у/ун: униће*); семантички испражњени творбени форманти (*посастанем се, наблизу, данак, бојак*); форманти успостављени аналогијом (*ота* према *ова, она, тонеу* према *даду*); синонимични падежни наставци (*на врати, к вратим*); условне редукције слогова мање или више засноване на дијал. појавама (*зајста, пратјо, заш, ништ*); проширење партикулама (*менека, туна*) — и др.

Не могу се са потпуном сигурношћу разграничити форме у којима песник свесно одступа од еталона из песничких и стилских разлога од

⁸ Говорећи о глаголским метаплазмама Б. Тошовић на једном месту каже: „*Морфометаплазме* настају претварањем аналитичких глаголских облика у синтетичке. То значи да се у српскохрватском језику оваквој врсти деструкције могу подврћи следећи глаголски ликови: перфекат, плусквамперфекат, футур, кондиционал, аналитички облик императива и пасивни глаголски облик. То истовремено значи да морфометаплазма не може настати код простих глаголских облика (инфинитива, презента, синтетичког облика императива, аориста, имперфекта, глаголског прилога садашњег, глаголског прилога прошлог, глаголског придјева радног, глаголског придјева трпног). Они, међутим, могу имати фонолошке, синтактичке и текстуалне метаплазме” (Б. Тошовић, *Глаголска метаплазма*, Књижевни језик, Сарајево, 1990, бр. 1, стр. 24).

случајних колебања без стилског значаја, у једном још нестандардизованом изразу (уп. данашња стилски небитна колебања *свим/свима, с мером/са мером* и сл.). Ипак треба имати у виду да све оно што се јасно испољавало као народни језик, супротстављено славеносрпском и др. старокњижевном изразу, није у Бранково доба било стилски неутрално, него је наглашавало народни, вуковски карактер песничке речи. У том смислу и облици без *х*, и ијекавизми, и друге појаве узете из народних говора постају стилски функционална средства. Поготово су песнички функционална ако се њима постиже потребан број слогова или лик који се римује (*к усти – пусти, неко – реко*). И поред тога, остаје несигурно за нека одступања од стандарда да ли су стилски релевантна или случајна формална колебања, нпр. *бијо* уместо *био*, *пољубци* уместо *пољупци*, па и поједини случајеви изостављања гласа *х*.

1.1. *Простриktivне фонометаплазме* се образују плус-поступком, то јест додавањем неког структурног елемента еталону (односно примарном облику). Наш материјал показује да су ове фонометаплазме у поезији Бранка Радичевића⁹ незнатне фреквенције, што је и разумљиво, јер су могућности да се један граматички облик без промене значења прошири незнатне, а и сам језик тежи да елиминише све редундантне облике. Пошто се додавање врши на почетку, у средини и на крају, разликују се три врсте простриktivних фонометаплазми: а) *фонолошка протеза*, б) *фонолошка епентеза* и в) *фонолошка парагога*.

а) *Фонолошка протеза* настаје додавањем неког гласовног сегмента почетку примарног облика. Примери су веома ретки:

ота ПП 319, *ото* ПП 320, *отим* ПП 354, *учесто* ПП 256, *огледа* га ПП 156, *посастанем* се ПП 82, *подуну* ПП 33, *наблизу* ПП 369, *понајпрви* ПП 129.¹⁰

Облици „*ота*“, „*ото*“, „*отим*“ представљају праве фонометаплазме настале (по угледу на *овај*, *онај*) факултативним плус-поступцима, који и данас као покрајинске речи живе у Срему и Посавини.¹¹ Поред ових секундарних облика, Радичевић у својој поезији користи и примарне (стандарднојезичке) облике (*тај* ПП 408, *то* ПИС 427, *том* ПП 407). Примери „*учесто*“, „*огледа*“, „*посастанем*“, „*подуну*“, „*наблизу*“, „*понајпрви*“ створени су системским плус-поступцима, односно спајањем системских

⁹ Служимо се издањем *Песме Бранка Радичевића*, Београд, 1924.

¹⁰ Скраћенице: ПП = Песме Б. Радичевића 1847 (број иза сигнатуре је страница у издању од 1924); ПП = Песме Б. Радичевића 1851 (број иза сигнатуре је страница у издању од 1924); ПИС = Писма Б. Радичевића (мало слово „с“ иза сигнатуре означава да је пример из Бранкових стихова, а број иза сигнатуре је страница у издању од 1924).

¹¹ Алексић Р., *Језик М. А. Радичевића*, Београд, 1931, стр. 96.

префикса (*у-, о-, по-, на-, понај-*) са основним облицима (*често, гледа, састанем, дуну, близу, први*), посматрани изван контекста (као појединачне речи), поред сигналне, имају и неку додатну значењску димензију. Међутим, када се они посматрају у поетским окружењима из којих су истргнути, испада ипак да је само реч о промени формалне структуре, и да они делују као праве фонометаплазме. Илустрације ради, послужићемо се двама примерима:

(1) (...)

Огледа га са свакоје стране,
Али само грдне види ране:

(...) Гојко, 156.

(2) (...)

Још се моли Богу истиноме
Да што пређе оде ноћна тама,
Да што пре се *посастанем* с вама!

(...) Бачки растанак, 82.

Заменом употребљених фонометаплазми „огледа” и „посастанем” основним облицима *гледа* и *састанем* ни у чему се не би променила дискурзивна информација контекста, а самим тим и појединачних стихова („Огледа га са свакоје стране” = Гледа га са свакоје стране; „Да што пре се посастанем с вама” = Да што пре се састанем с вама). Дакле, промена у линијској, сигналној организацији поруке, није утицала на промену њеног семантичког плана. Ово исто важи и за друге фонометаплазме изведене системским префиксима.

б) *Фонолошка епентеза* настаје уметањем неког гласовног сегмента у средину примарног облика. Примери су ретки:

сатвори ПП 33, *сапалила* ПП 369, *сајахао* ПП 153, *савикао* ПП 125, *саурвало* ПП 136, *сакрхаше* ПП 171, *бијо* ПП 198, *дјевојка* ПП 170, *пјесмама* ПП 159, *вјерна* ПП 170, *бјеже* ПП 168, *униће* ПП 28, *тонеду* ПП 208, *почињеду* ПП 208, *послије* ПП 87, *гнијездо* ПП 161.

Као што се из наведених примера види, фонолошка епентеза се у малом броју случајева заснива стварним уметањем, пре би се могло рећи да она настаје развијањем одређених елемената који делују као уметнути. Такав је случај употребе дужих облика „сајахао”, „сатвори”, „савикао”, „саурвао” уместо краћих (*сјахао, створи, свикао, сурвао*) које Радичевић понекад и напореда користи у својим стиховима.

(...)

Да се дакле, тужан, развесели,
Свет сатвори, ко' што Моја вели,
Створи земљу, па створи облаке,
Жапце, гује, сомове и раке,

(...)

Пут, 85.

Можда се једино условно може говорити о уметању у примерима „бијо” и „униће”, где се мења сигнална слика основних облика *био* и *уће*, а не и њихова семантика. Пошто је Радичевић градећи свој песнички израз пошао, природно, од говора свога краја, од сремског и бачког дијалекатског подручја екавског типа, ијекавски облици (као нпр.: „вјерна”, „бјеже”, „гнијездо”), иако имају стандарднојезички ранг, у потпуном екавском окружењу делују као фонометаплазме, тачније као фонолошке епентезе.

в) *Фонолошка парагога* настаје додавањем неког гласовног сегмента крају примарног облика. Примери су нешто бројнији од претходних:

ћегодер ПП 223, менека ПП 97, тебека ПП 65, његака ПП 109, себека ПП 130, ондека ПП 111, ондака ПП 70, синоћке ПП 56, јутроске ПП 276, овдена ПП 127, туна ПП 69, мојојзи ПП 133, својојзи ПП 85, вашојзи ПП 108, њојзи ПП 57, онизи ПП 107, другојзи ПП 69, пређашњојзи ПП 80, већојзи ПП 112, клетојзи ПП 82, клетизи ПП 169, Србињи ПП 141, пређе ПП 141, данак ПП 82, појак ПП 59, бојак ПП 313.

Фонолошка парагога се, у највећем броју случајева, формира додавањем неким врстама речи (претежно заменицама, прилозима, придевима, бројевима итд.) партикула које представљају цео слог уз присуство консонаната (*ер, ка, ке, на, зи*). Фонометаплазме „Србињи” и „пређе” су нешто друкчијег порекла. Наиме, облик „Србињи” вероватно је песничка конструкција множине (можда у наслону на зб. *мушкиње, женскиње, дудиње* и сл.), док је „пређе” дужи (и старији) облик предлога *пре* с генитивом („Е се Турци макли *пређе* зоре”). Наведени облици „данак”, „појак”, „бојак” захтевају, такође, додатна објашњења. Додавање творбеног деминутивног наставка *-ак* основним облицима речи *дан, пој, бој* није никакво одступање од нормe, већ је напротив исказивање одређеног језичког система. Међутим, када се секундарни облици („данак, појак, бојак”) посматрају у поетским окружењима, јасно се уочава да системски наставак *-ак* нема деминутивно или хипокористично значење, него је он чисто формални знак, који мења формалну структуру речи. Потврдимо то двама цитатима:

(1) (...)

Ударити оној страшној ноћи,

Та лудилу и клетојзи злоћи,
 Па пробудит' ону српску зору,
 Зору ону, онај данак бели!
 (...) Ђачки растанак, 82.

- (2) Па с' устави, – сад ће бити!
 „Воз ис тен тес?” – То је доста!
 Стаде бојак страховити...
 Од Срба је госпа проста;
 Још умукну клета ома:
 Што ће – дође цар од дома

Безимена, 313.

Оба дискурса сугеришу закључак да је семантички суоднос секундарних („данак, бојак”) и примарних облика (*дан, бој*) у потпуној корелацији. Ипак, када су у питању секундарни облици, може се говорити о додатној семантичкој нијанси стилистичке природе. Овде свакако треба истаћи да је творбени наставак *-ак* био посебно продуктиван у језику свих српских романтичара, што је случај и код Бранка Радичевића.

2. *Рестриктивне фонометаплазме* заснивају се на минус-постуку који доводи до изостављања одређеног структурног елемента из примарног облика. Ове фонометаплазме следе закон језичке економије услед чега спадају у ред посебно продуктивних фонометаформи. Будући да поступак рестрикције, као и поступак редупликације, обухвата почетак, средину и крај примарног облика, он може произвести три врсте рестриктивних фонометаплазми: а) *фонолошку аферезу*, б) *фонолошку синкопу* и в) *фонолошку апокопу*.

а) *Фонолошка афереза* настаје изостављањем неког гласовног сегмента на почетку примарног облика. Примери нису бројни:

'ве ПП 135, 'ну ПП 190, 'вако ПП 39, оди ПП 7, тела ПП 9, игнуо ПП 17, ајдук ПП 17, иљаду ПП 70, лађан ПП 53, тица ПП 8, тичића ПП 35, де ПП 21, дегод ПП 31, дехоме ПП 60, дешто ПП 100, шеницу ПП 100, ћи ПП 348.

Најуобичајенији начин формирања фонолошке аферезе јесте изостављање (или испуштање) иницијалног вокала („'ве” – ове, „'ну” – оћу, „'вако” – овако) и консонаната („итнуо” – хитнуо, „ајдук” – хајдук, „иљаду” – хиљаду). Што се тиче гласа „х”, Радичевић идући путем Вука Караџића већ 1844. године залаже се за усвајање ове консонантске фонеме

као елемента гласовног система и азбуке.¹² Ипак, он и даље многе облике пише без гласа „х” или га замењује са другим гласовима, мада изузетак чине неки узвици (*ох* ПП 63, *охо* ПП 80). Међутим, у другој књизи песама (1851) Радичевић усваја фонему „х” тако да се ова јавља у групи „хв” у неизмењеном облику (*хвалити* ПП 130, *дохватио* ПП 130 итд.). У другим примерима фонолошке аферезе изостављање иницијалног гласа представља регулисање експлозивне консонантске групе губљењем њеног првог члана „п” и „г” (*птица* – „*тица*”, *пшеница* – „*шеница*”; *где* – „*де*”, *гдегод* – „*дегод*”).

б) *Фонолошка синкопа* настаје изостављањем неког гласовног сегмента у средини примарног облика. Примери су веома бројни:

рад'ла ПП 201, *наград'ла* ПП 201, *беж'мо* ПП 150, *вел'ке* ПП 304, *коњ'ма* ПП 135, *зуб'ма* ПП 152, *реч'ма* ПП 411, *њ'га* ПП 69, *њег'вог* ПП 410, у *страу* ПП 9, *осмеива* ПП 13, *тиога* ПП 15, *беу* ПП 20, *сјаа* ПП 32, *дуом* ПП 33, *разлађива* ПП 53, *глену* ПП 269, *љуство* ПП 85, *забаљао* ПП 200, *растаља* ПП 408, *упраљасмо* ПП 200, *благосови* ПП 125, *оруџа* ПП 125, у *наруче* ПП 340, *јање* ПП 110, *лепирића* ПП 53, *ошли* ПП 196, *глај* ПП 5, *глати* ПП 49, *неква* ПП 293, *неквом* ПП 293.

Све наведено јасно показује да се фонолошка синкопа формира на више начина: (а) губљењем једног вокала, и то вокала „и”, „е”, „о” (*радила* – „*рад'ла*”, *њега* – „*њ'га*”, *његовог* – „*њег'вог*”); (б) губљењем једног консонанта, и то „х”, „л”, „д” (*осмехива* – „*осмеива*”, *сјаха* – „*сјаа*”, *благослови* – „*благосови*”, *гледну* – „*глену*”, *људство* – „*љуство*”); (в) губљењем сугласника „ј” иза „ч” и „ж” (*наручје* – „*наруче*”, *оруџја* – „*оруџа*”), што је нпр. одлика црногорских говора; (г) свођењем групе „вљ” на „љ” (*забављао* – „*забаљао*”, *расправља* – „*распраља*”), што је одлика сремских говора; (д) испуштањем целог слога који чини самогласник и сугласник (*отишли* – „*ошли*”); (ђ) испуштањем једног самогласника и једног сугласника на граници двају слогова (*гледај* – „*глај*”, *некаква* – „*неква*”).

в) *Фонолошка апокопа* настаје изостављањем неког гласовног сегмента на крају примарног облика. Ова врста рестриктивне фонометаплазме представља најзаступљенију категорију у поезији Бранка Радичевића. То показује и мноштво примера:

платит' ПП 45, *сванут'* ПП 52, *позват'* ПП 84, *утећ'* ПП 149, *лећ'* љу ПП 148, *помоћ'* љу ПП 183, *гледећ'* ПП 202, *јадикујућ'* ПП 408, *стан'* ПП 90, *трч'* ПП 112, *вод'* ме ПП, 167, *с'* ПП 397, *б'* ПП 297, *г'* ПП 18, *мен'* ПП 199,

¹² У писму оцу Радичевић, између осталог, каже: „За х да пишемо на дикоји мести, зато велим што дикоји н. п. Црногорци дигде га изговарају” (из Беча – 16 ПП 1944; види *Песме Бранка Радичевића*, Београд, 1924, стр. 424).

најстариј' ПП 106, ал' ПП 11, ил' ПП 100, л' ПП 63, нит' ПП, 101, четир ПП 134, м' ПП 266, т' ПП 331, с' ГП 53, теб' ПП 310, ј' ПП 294, мож' ПП 407, г' ПП 50, свег' ПП 297, ништ' ПП 50, нег' ПП 80, мал' ПП 86, ев' ПП 109, ен' ПП 203, измећ' ПП 69, мећ' ПП 131, скочи ПП 23, диго ПП 23, сирома ПП 78, одма ПП 51, јеленски ПП 35, дедо' ПП 301, к вратим' ПП 108, за хајдуцим' ПП 168, зашт' ПП 57, по мртваци ПП 78.

Бројност фонолошке апокопе долази пре свега од тога што је крај речи нарочито захваћен изостављањем (елизијом). Као што се да видети, готово све врсте лексичких јединица су обухваћене елизијом. У анализи коју смо извршили утврдили смо да је посебно самогласник „и“ редукован, као и у сремским говорима.¹³ Резултати изостављања ове фонеме изузетно су продуктивни у инфинитивним наставцима -ти, -ћи (сванути — „сванут“, позвати — „позват“, утећи — „утећ“, помоћи — „помоћ“); на крају неких глаголских облика — прилога времена садашњег (јадикујући — „јадикујућ“, гледећи — „гледећ“), у 2. л. јд. императива (стани — „стан“, трчи — „трч“), у облицима помоћних глагола (си — „с“, би — „б“), у енклитичким облицима личних заменица у дативу (ти — „т“, ми — „м“), у неким свезицама (али — „ал“, или — „ил“) итд. Изостављање (елизија) вокала „е“ обично је код 3. л. јд. помоћног глагола јесам: („шта ј' звезда“ ПП 56, „Како ј' кроз кам, што ј' опао“ ПП 304); у 3. л. јд. презента глагола моћи: („не мож' да одбрани“ ПП 126, „не мож' да поднесе“ ПП 407); у речци за подстицање хајде („ајд' ти тамо“ ПП 61) итд. Вокал „а“ се изоставља на крају енклитичког и пуног облика генитива-акузатива личне заменице 3. л. јд. мушког рода („па г' одма нестало“ ПП 50, „да г' у брду није“ ПП 181, „у њег' очи управио“ ПП 145, „и њег' зави“ ПП 325); у неким наставцима датива-инструментала-локатива множине неких именица (устима — „устим“, зубима — „зубим“, к вратима — „к вратим“, за хајдуцима — „за хајдуцим“, на главама — „на главам“, у рукама — „у рукам“) итд. Вокал „о“ се изоставља на крају различитих врста речи и облика („а зашт' не“ ПП 355, „лепша нег' даница“ ПП 132, „мал' му не приседе“ ПП 95, „вас ев' овде“ ПП 109, „ен' онде“ ПП 411, „теби да идем там“ ПИС 418) итд. Од свих вокала најмање је изостављен самогласник „у“. Његову елизију приметили смо само у крајем и дужем облику предлога међу, између („мећ' звездицама“ ПП 241, „мећ' њу стаде и мећ' милу“ ПП 311; „измећ' ови гора“ ПП 69). Поред изостављања вокала, у неким облицима глагола, именица и придева долази до испуштања сугласника „х“ („ништ' не мого“ ПП 50, „ја т' анђела не виде“ ПП 49, „красни бресака“ ПП 35, „чарни очица“ ПП 36, „он се од нас сирома утаја“ ПП 78). У једном примеру дошло је чак до испуштања целог задњег слога (зашто — „зашт“), док у облику „по мртваци“ није дошло ни

¹³ Никол.ћБ, *Оговору Срема*, ЈФ, Београд, 1953—1954, књ. XX, св. 1—4, стр. 273—287.

до каквог изостављања, него је то старији локатив на *-и(х)*. Међутим, и он у односу на примарни облик *по мртвацима* делује као фонолошка апокопа.

3. *Супституционалне фонометаплазме* заснивају се на замени једног структурног елемента другим структурним елементом. Настанак ових фонометаплазми најчешће прати замена једног самогласника другим самогласником или замена једног сугласника другим сугласником. Супституција се обично врши негде у унутрашњости примарних облика, а веома ретко на почетку и на крају. Примери су у приличној мери присутни у поезији нашег песника:

несам ПП 56, *неси* ПП 56, *преповедат* ПП 223, *кондер* ПП 370, *кондеру* ПП 371, *кандело* ПП 372, *плеће* ПП 91, *околине* ПП 94, *недро* ПП 204, *гledi* ПП 17, *дркћем* ПП 51, *дркта* ПП 107, *некте* ПП 268, *греје* ПП 257, *тија* ПП 303, *њија* ПП 199, *вијор* ПП 386, *нојца* ПП 69, *шћер* ПП 162, *врулу* ПП 201, *фала* ПП 34, *фали* ПП 73, *пратјо* ПП 201, *зајста* ПП 412, *ћецу* ПП 17, *прићене* ПП 18, *уљего* ПП 128, *одољеше* ПП 117, *мађистар* ПП 274, *по колих* ПП 159.

Ако се пажљивије осмотре наведени примери, тешко да се за многе од њих може тврдити да су настали стварном заменом једног гласовног елемента другим гласовним елементом. Једино је то случај са страним речима у којима је дошло до замене гласа „и” гласом „е” (*кондир* — „*кондер*”, *кандило* — „*кандело*”) и гласа „г” гласом „ђ” (*магистар* — „*мађистар*”), а такође и у неким домаћим речима где је сугласник „х” замењен сугласником „ј” (*грехе* — „*греје*”, *њиха* — „*њија*”, *вихор* — „*вијор*”), а сугласник „ф” сугласником „в” (*фрула* — „*врула*”). Донекле то важи и за случајеве где секундарно „ј” долази уместо вокала „и” у резултату редукције (*пратио* — „*пратјо*”, *заиста* — „*зајста*”), и где је група „хв” сведена (или замењена) на сугласник „ф” (*хвала* — „*фала*”, *хвали* — „*фали*”). У свим другим примерима, гледано са стандарднојезичке позиције, појава неодговарајућег гласовног елемента, у једним ликовима лежи у њиховој застарелости („*неси*, *неје*, *дркћем*”), у другим реч је о некњижевним или дијалекатским облицима („*шћер*, *некте*, *нојца*”), у трећим су у питању ијекавски облици („*уљего*, *одољеше*”), у четвртим су необични сингулари („*плеће*, *недро*”) или множински облици („*околине*”), те старији облик локатива на *-и(х)* („*по колих*”), у неким је у питању тзв. најновије „јекавско” јотовање („*ћецу*, *прићене*”). Без обзира на порекло деформације (аномалије, опструкције) која је од примарних (*уљего*, *ниси*, *кћер*, *плећа*, *околина*, *децу*, *по колима* итд.) довела до секундарних облика („*уљего*, *неси*, *шћер*, *плеће*, *околине*, *ћецу*, *по колих*” итд.), реципијент и њих у процесу комуникације доживљава као одступање од норме, јер делују у контексту као метаформе, односно као фонометаплазме. Имајући

то у виду, све такве облике смо уврстили у супституционалне фонометаплазме.

4. *Мутационе фонометаплазме* заснивају се на мењању (преласку) једног структурног сегмента у други, које доводе до супстанцијалне модификације стандарднојезичког облика. У зависности од тога да ли се мутација врши у циљу уједначавања или разједначавања двају (најчешће) суседних гласова, разликују се а) *фонолошка асимилација* и б) *фонолошка дисимилација*.

а) *Фонолошка асимилација* настаје фонетским процесом у току којег долази до једначења гласова (вокала или консонаната) једних према другима, где они добијају заједничке карактеристике или постају идентични. Примери нису посебно распрострањени:

ражљути ПП 80,¹⁴ *пета* (петао) ПП 306, *жа* ПП 268, *усто* ПП 295, *посо* ПП 198, *реко* ПП 219, *ко* ПП 247.

У једним случајевима до уједначавања суседних гласова (у питању су консонантске фонеме) долази једначењем по начину и месту артикулације при чему глас „з” испред палатализованог „љ” прелази у глас „ж” (*разљути* – *ражљути*). У другим случајевима (у питању су вокали) један глас под утицајем суседног гласа прелази у њему идентичан пар (*петао* – „пета”, *жао* – „жа”, *устао* – „уста”, *посоа* – „посо”, *рекао* – „реко”, *као* – „ко”). Процес уједначавања, као што се види, обавезно прати и контракција.

б) *Фонолошка дисимилација* настаје разједначавањем два иста или слична гласа (у питању су сугласници) у суседству или на растојању, на тај начин што један од њих прелази у неки други глас. Примери нису фреквентни:

млоги ПП 49, *млога* ПП 20, *млого* ПП 61, *млогу* ПП 83, *млоге* ПП 20, *мложина* ПП 204, *млогобројни* ПП 204, *млидија* ПП 215, *млим* ПП 326, *тавна* ПП 68, *тавнога* ПП 324, *тавном* ПП 48, *тавнине* ПП 298, *тавније* ПП 301, *потамљели* ПП 165, *мљасте* ПП 311, *таван* ПП 91, *зламења* ПП 244, *пољубце* ПИС 438.

Фонолошка дисимилација најчешће настаје као производ трију различитих разједначавања суседних консонаната: (а) отклањањем назалне нагомиланости, група „*мн*” даје „*мл*” (*многи* – „*млоги*”, *множина* – „*мложина*” итд.); (б) раздвајањем носних гласова „*м*” и „*н*”, „*мн*” даје „*вн*” (*тамна* – „*тавна*”, *тавнине* – „*тавнине*” итд.); (в) преласком групе „*мњ*”

¹⁴ Фонетски процес асимилације очуван је и у сандхију: *бес* покоја ПИС 426, з брега ПИС 419, з дрвета ПИС 426, *ш* њим РкМ 1381, *ш* њоме РкМ 1383, *ш* чим РкМ 1381, *ш* њим РкМ (РкМ = Рукописи БР у МС у Новом Саду).

у групу „мљ” (*потамњели* – „*потамљели*”, *мњасте* – „*мљасте*” итд.). У два примера (*таман* – „*таван*”, *знамење* – „*зламење*”) дошло је до разједначавања сугласника у два суседна слога. Гледано са структурног аспекта, једино фонематаплазма „*пољубце*” није настала дисимилацијом безвучне групе „*пц*” у звучно-безвучну групу „*бц*”, већ је то морфолошки облик писања ове речи који као архаизам представља одступање од прихваћене (фонолошке) норме, услед чега она, условно, може ући у круг фонеметаформи.

5. *Транспозиционе фонематаплазме* подразумевају промену места одређеног структурног елемента. Пошто метатеза (промена места одређеног структурног елемента) проузрокује скоро увек и промену семантичке структуре, овакав тип фонематаплазми није посебно продуктиван. То показује и поезија Бранка Радичевића:

вас немоћан ПП 54, *вас...* клонух ПП 130, *вас се...* променио ПП 132, *вас* побледи ПП 322, *намастир* ПП 111, *намастирски* ПП 111, *чати* ПП 274.

У процесу настајања транспозиционих фонематаплазми, како показују наведени примери, могу се уочити две основне тенденције. Једна се испољава у промени места двају сугласника („*с*” и „*в*”) која води обрнутој гласовној слици основне речи *сав*: (*сав* – „*вас*”¹⁵). Друга се испољава у премештању читавих слогова („*ма*” и „*на*”) које доводи до померања у гласовној структури основне речи *манастир*: (*манастир* – „*намастир*”). Условно речено секундарни лик „*чати*” није настао, као што изгледа, заменом места двају вокала („*а*” и „*и*”) од облика *чита*, већ је то уствари 3. л. јд. презента глагола *чатити* у значењу „*читати*”, који има ознаку застарелости. Овај глаголски облик се раније користио у црквеним текстовима. Међутим, он у контексту световног садржаја

Нек мађистар *чати* књигу, –
Може он то и без њега, –
Он сад има другу бригу,
Јера младост плахо бега,
А времена још ће бити
Где ће све то накнадити

Безимена, 247.

савременом читаоцу делује као израз настао метатезом вокала „*а*” и „*и*”. Услед тога смо његову форму „*чати*” укључили у транспозиционе фонематаплазме.

¹⁵ Овде треба имати у виду да је *вас* архаизам, а *сав* плод метатезе, али је данас овај други облик неутралан, док *вас* осећамо као транспозицију.

II.1. *Вокалске фонометап тазме* обухватају све оне процесе настајања фонометаплазми (односно секундарних граматичких форми) у којима активног учешћа узимају вокали као структурни елементи који подлежу одређеним променама. Овакве фонометаплазме представљају веома широку појаву која теоријски може захватити све врсте речи и све начине структурних померања у граматичким облицима на фонолошком нивоу, односно у фонолошкој структури једне речи. Зависно од тога који процес делује у настајању фонометаплазми (да ли је у питању додавање, изостављање, замена, мењање или промена места одређеног вокалског елемента), могуће је разликовати пет врста вокалских фонометаплазми: *протрипцију, рестрипцију, супституцију, мутацију и транспозицију.*

а) *Вокалска протрипција* настаје додавањем једне вокалске фонеме примарном облику:

ота ПП 319, *отим* ПП 354, *учесто* ПП 256, *огледа* ПП 156, *сајахао* ПП 153, *савикао* ПП 125, *саурвало* ПП 136, *јера* ПП 247.

б) *Вокалска рестрипција* настаје изостављањем једне вокалске фонеме из примарног облика:

'ве ПП 136, *'ну* ПП 190, *'нака* ПП 237, *њ'га* ПП 69, *рад'ла* ПП 201, *беж'мо* ПП 150, *сванут'* ПП 52, *мен'* ПП 199, *нит'* ПП 101, *мож'* ПП 407, *ал'* ПП 13, *ил'* ПП 267, *ол'* ПП 151, *ништ'* ПП 50, *четир* ПП 134, *рукам'* ПП 108.

в) *Вокалска супституција* настаје заменом једне вокалске фонеме другом у примарном облику:

несам ПП 48, *преповедат* ПП 223, *кондер* ПП 370, *кандело* ПП 327, *плеће* ПП 91, *недро* ПП 204.

г) *Вокалска мутација* настаје мењањем (преласком) једне вокалске фонеме у другу у примарном облику:

посо ПП 198, *кото* ПП 302, *жа* ПП 268, *анђо* ПП 310, *весо* ПП 36, *мимође* ПП 50.

д) *Вокалска транспозиција* настаје међусобном променом места двеју вокалских фонема у примарном облику:

чати ПП 274.

2. *Консонантске фонометаплазме* обухватају, исто као и вокалске, све оне процесе настајања фонометаформи у којима учествују консонантске фонеме као активни структурни елементи који подлежу одређеним променама. У вези с поступцима који се примењују (додавање, изостављање, замена, мењање, промена места), разликује се пет консонантских фонометаплазми: *протрипција, рестрипција, супституција, мутација и транспозиција.*

а) *Консонантска простриктија* настаје додавањем једне консонантске фонеме примарном облику:

дјевојка ПП 170, *бјеже* ПП 168, *вјерна* ПП 170, *нигдје* ПП 160, *бијо* ПП 198.

б) *Консонантска рестриктија* настаје изостављањем консонантске фонеме из примарног облика:

итнуо ПП 17, *ајдук* ПП 17, *иљаду* ПП 70, *тица* ПП 8, *дено* ПП 70, *сјаа* ПП 32, *глену* ПП 296, *оруџа* ПП 125, *диго* ПП 23, *одма* ПП 51, *јеленски* ПП 35, *сиром* ПП 78.

в) *Консонантска супституција* настаје заменом једне или две консонантске фонеме једном у примарном облику:

дркта ПП 107, *некте* ПП 268, *свећ* ПП 354, *греје* ПП 257, *тија* ПП 303, *њија* ПП 199, *вијор* ПП 386, *уљего* ПП 128, *одољеше* ПП 117, *мађистар* ПП 274, *фала* ПП 34.

г) *Консонантска мутација* настаје преласком (мењањем) једне консонантске фонеме у другу у примарном облику:

ражљуги ПП 80, *млоги* ПП 49, *млим* ПП 326, *тавна* ПП 68, *мљасте* ПП 311, *зламења* ПП 244.

д) *Консонантска транспозиција* настаје променом места (метатезом) двеју консонантских фонема у примарном облику:

вас немоћан ПП 54, *вас* побледи ПП 322.

3. *Вокалско-консонантске фонометаплазме* обухватају, такође, све оне процесе (додавање, изостављање, замена, мењање и промене места вокалско-консонантског елемента) настајања фонометаформи. У зависности од процеса који делује, могуће је разликовати пет врста вокалско-консонантских фонометаплазми: *простриктију*, *рестриктију*, *супституцију*, *мутацију* и *транспозицију*.

а) *Вокалско-консонантска простриктија* настаје додавањем једне вокалске и једне консонантске фонеме примарном облику:

наблизу ПП 396, *подуну* ПП 33, *гнијездо* ПП 161, *уније* ПП 28, *почиње* ду ПП 208, *менека* ПП 97, *себека* ПП 130, *овдена* ПП 127, *туна* ПП 69, *синоћке* ПП 56, *јутроске* ПП 276, *мојојзи* ПП 133, *својојзи* ПП 85.

б) *Вокалско-консонантска рестриктија* настаје изостављањем једне вокалске и једне консонантске фонеме из примарног облика:

глати ПП 49, *глам* ПП 31, *глај* ПП 5, *глете* ПП 81, *неква* ПП 293, *неквом* ПП 293, *нете* ПП 82, *ошли* ПП 200.

в) *Вокалско-консонантска супституција* настаје заменом једне гласовне секвенце од најмање једног вокала и консонанта другом гласовном секвенцом истог гласовног састава у примарном облику:

Србаљ ПП 64.

г) *Вокалско-консонантска мутација* настаје мењањем једне вокалске фонеме у консонантску или мењањем једне вокалске и једне консонантске фонеме у другу вокалску и консонантску фонему у примарном облику:

пратјо ПП 201, *зајста* ПП 412, *мађистар* ПП 274.

д) *Вокалско-консонантска транспозиција* настаје међусобним премештањем двају слогова које по правилу чине једна вокалска и једна консонантска фонема у примарном облику:

намастир ПП 111, *намастирски* ПП 111.

III.0. Пошто фонометаплазме подразумевају структурну промену примарне форме, свака врста речи може дати свој тип фонометаформи. Према нашим истраживањима у поезији Бранка Радичевића има онолико типова фонометаплазми колико постоји врста речи у српском језику: *именичке, глаголске, заменичке, придевске, бројне, прилошке, предлошке, везничке, узвичне и партикулске фонометаплазме.*

1. *Именичке фонометаплазме* представљају супстанцијалну модификацију именица на фонолошком нивоу. Примери су бројни:

данак ПП 82, *бојак* ПП 313, *нојца* ПП 31, *пушак'* ПП 107, *младићим'* ПП 333, *к вратим'* ПП 151, *по мртваци* ПП 78, *у рукама'* ПП 108, *на главама'* ПП 107, *аиђо* ПП 310, *посо* ПП 198, *намастир* ПП 111, *мађистар* ПП 274.

Будући да именичке фонометаплазме настају додавањем, изостављањем, заменом, мењањем и променом места одређеног структурног елемента, могуће је говорити о *именичкој протрицији* (данак), *рестрицији* (пушак'), *супституцији* (нојца), *мутацији* (мађистар) и *транспозицији* (намастир).

2. *Глаголске фонометаплазме* представљају супстанцијалну модификацију глагола на фонолошком нивоу. Примери су бројни:

тонеу ПП 208, *почињеу* ПП 208, *униће* ПП 28, *виш* ПП 18, *мож'* ПП 153, *умедо* ПП 50, *дину се* ПП 113, *дедо'* ПП 301, *прокте* (ми се) ПП 84, *беу* ПП 20, *сјаа* ПП 32, *фали* ПП 73, *пратјо* ПП 201, *уљего* ПП 128, *усто* ПП 295, *реко* ПП 219, *млидија* ПП 215, *млим* ПП 326, *мљасте* ПП 311, *ражљути* ПП 80, *море* (може) ПП 80.

Пошто се у процесу настајања глаголских фонометаплазми користи поступак додавања, изостављања, замене и мењања, могуће је говорити о

глаголској прострицији (униће), рестрицији (дедо'), супституцији (фали) и мутацији (ражљути).

3. *Заменичке фонометаплазме* представљају супстанцијалну модификацију заменица на фонолошком нивоу. Примери су бројни:

ото ПП 320, *отим* ПП 354, *онизи* ПП 107, *менека* ПП 52, *њег'* ПП 403, *чиј'* ПП 396, *њ'га* ПП 30, *неквом* ПП 293, *никва* ПИС 423, *вас* плам ПП 401, *вас* немоћан ПП 54, *нико тебе не ћеде помоћи* ПП 19, *пода вами* ПИС 427.

Заменичке фонометаплазме настају поступком додавања, изостављања, замене и промене места одређеног структурног елемента. Услед тога се може говорити о *заменичкој прострицији* (тебека), *рестрицији* (њ'га), *супституцији* (пода вами) и *транспозицији* (вас плам).

4. *Придевске фонометаплазме* представљају супстанцијалну модификацију придева на фонолошком нивоу. Примери нису бројни:

пунан ПП 304, *србињску* ПП 148, *божи* ПП 357, *вражи* ПП 287, *тичи'* ПП 222, *најстариј'* ПП 106, *тиога* ПП 15, *јеленски* ПП 35, *тија* ПП 303, *тавна* ПП 68, *клетојзи* ПП 82.

Иако умногоме заостају иза именичких, глаголских и заменичких фонометаплазми, придевске фонометаплазме у погледу разноврсности типова не исказују толику инфериорност. Напротив, оне су у потпуној равнотежи са претходним, јер се јављају у виду *придевске простриције* (пунан), *рестриције* (тичи'), *супституције* (тија) и *мутације* (тавна).

5. *Бројне фонометаплазме* представљају супстанцијалну модификацију бројева на фонолошком нивоу. Примери су веома ретки:

понајпрви ПП 129, *двије* ПП 162, *четир* ПП 158, *триес* ПП 297, *четрест* ПП 285, *двојцу* ПП 220.

Сиромаштво бројних фонометаплазми у потпуности се одразило и на разноврсност њихових типова. Оне у поезији Бранка Радичевића функционишу само у виду *бројне простриције* (двије) и *бројне рестриције* (четир).

6. *Прилошке фонометаплазме* представљају супстанцијалну модификацију прилога на фонолошком нивоу. Примери су бројни:

де ПП 21, *дегод* ПП 31, *отале* ПП 331, *окле* ПП 142, *мал'* ПП 99, *овдена* ПП 127, *туна* ПП 11, *туди* ПП 32, *јутроске* ПП 276, *данаске* ПП 385, *јоште* ПП 46, *саде* ПП 24, *гаде* ПП 34, *ноћом* ПП 81, *унутри* ПП 335, *вође* ПП 57, *млого* ПП 61, *одунда* ПП 408.

Уз изражену бројност прилошких фонометаплазми иде и њихова типолошка разноврсност. Оне се у Радичевићевој поезији могу срести у

облику *прилошке простриктије* (овдена), *рестриктије* (мал'), *супституције* (унутри), *мутације* (млого) и *транспозиције* (вође).

7. *Предлошке фонометаплазме* представљају супстанцијалну модификацију предлога на фонолошком нивоу. Примери нису бројни:

ода једа ПП 31, *ода* чуда ПП 343, *нада* травом ПП 18, *низа* лица ПП 31, *с* стене ПП 21, *з* брега ПИС 419, *з* дрвета ПИС 426, *бес* покоја ПИС 426, *измеђ'* ови гора ПП 69, *међ'* стоком ПП 117, *прем* даници ПП 214, *савр* главе ПП 393, *свр* човека ПП 99, *пређе* данка ПП 295.

Иако предлози нису посебно присутна лексичка категорија у српском језику, Радичевић је различитим операцијама предлошке фонометаплазме учинио значајним фактором у структурирању свога поетског језика. А када је у питању њихова типолошка разноврсност, може се једино говорити о *предлошкој простриктији* (пређе), *рестриктији* (измеђ') и *мутацији* (бес покоја).

8. *Везничке фонометаплазме* представљају супстанцијалну модификацију везника на фонолошком нивоу. Примери нису посебно бројни:

јербо ПП 269, *или*ти ПП 408, *јера* ПП 391, *еда* ПП 31, *ол'* ПП 127, *ил'* ПП 398, *ал'* ПП 13, *де* ПП 97, *јера* ПП 391, *нег'* ПП 80.

Своју незнатну бројну вредност у песничком језику Б. Радичевића, везничке фонометаплазме надокнађују својом фреквентношћу. Иначе, у типолошком смислу оне функционишу као *везничке простриктије* (јербо) и *везничке рестриктије* (ал').

9. *Узвичне фонометаплазме* представљају супстанцијалну модификацију узвика на фонолошком нивоу. Примера има веома мало:

ајд' ПП 61, *хајд'* ПП 184, *јо* ПП 103, *ијујуј* ПП 66, *глете* ПП 103.

Облик „*ијујуј*” приказан је као фонометаплазма пошто се у његовој непосредној близини нашао дужи обли „*ијујујуј*” који је, условно, узет као стандардни (мада је веома тешко у оваквој ситуацији одредити који је облик стандардни а који није). Ево ширег контекста у којем функционишу оба облика:

(...)

„Ситно, брате, иујујују!”

Момци чили подвикују:

„Свирац свира,

Не да мира,

А још више девојчице,

Њине очи и ножице,

Деде, брате, *ијују!*
 Де поскочи, не лудуј!...”
 (...)

Бачки растанак, 66.

На основу наведених примера није тешко приметити да узвичне фонометаплазме Радичевић користи у виду *протријекције* (глете) и *рестријекције* (хајд’).

10. *Партикулске фонометаплазме* представљају супстанцијалну модификацију партикула (речца) на фонолошком нивоу. Примера има веома мало:

ев’ ПП 199, *ен’* ПП 203, *л’* ПП 24.

Овај тип фонометаплазми, као што се види, јавља се само у форми *рестријекције* (*ен’*).

IV.0. Фонометаплазме као форме форми у поетском језику представљају свесно нарушавање стандарднојезичке норме (и када долазе из народних говора, и када су дијалекатског порекла, и када припадају неком од наречја које има ранг стандарда, и када чине саставни део старе језичке норме), јер оне у сваком случају претпостављају бинарну опозицију примарног и секундарног облика (стандарднојезичког и нестандарднојезичког). Фонометаплазме као деструкције било какве врсте не повећавају дискурзивну већ само стилистичку информацију. Деформацијом стандарднојезичког облика (на било који начин) концентрише се рецепијентова пажња на формални део исказа, успорава темпо перцепције (потребно је преко реализованог деформисаног облика успоставити стандарднојезички облик), чиме се и сама фонометаплазма актуелизује у окружавајућем контексту, а уједно и стилски маркира. Фонометаплазме као полифункционалне, поред *стилистичке функције* (за коју се може рећи да је интегрална), добијају и *ритмичку функцију* (јер се користе као активна ритмичка средства) и *звукону (еуфонијску) функцију* (пошто видно мењају звукону слој стиха а посебно слика). Стога ће овим трима функцијама фонометаплазми у поезији Бранка Радичевића бити посвећена посебна пажња.

1. *Стилистичка функција* фонометаплазми заснива се на одступању од стандарднојезичке норме, за коју смо већ рекли да има интегрални карактер, односно да је заједничка за све њихове типове и врсте. Поред овога, још један моменат указује на интегралну стилистичку вредност фонометаплазми, а то је намерна и свесна употреба ових фонометаформи. На то посебно скреће пажњу коришћење и примарних и секундарних облика у поетском опусу нашег песника, што показују следећи примери:

јоште ПП 6 – *још* ПП 5, *њ'га* ПП 30 – *њега* ПП 10, *менека* ПП 12 – *мене* ПП 11, *бијела* ПП 159 – *бела* ПП 26, *реко* ПП 219 – *рекао* ПП 94, *глај* ПП 5 – *гледај* ПП 98, *ајдук* ПП 17 – *хајдук* ПП 161, *мож'* ПП 407 – *може* ПП 126, *тија* ПП 303 – *тиха* ПП 219, *усто* ПП 295 – *устао* ПП 131, *иљаду* ПП 17 – *хиљаду* ПП 150, *море* ПП 153 – *може* ПП 126 – *ништ'* ПП 50 – *ништа* ПП 163, *дркћем* ПП 51 – *дркће* ПП 412.

Често се дешава да Радичевић у једној песми (на истој страници) употребљава фонометаплазму и њен примарни облик. Ево неколико таквих примера:

веће – *већ* ПП 140, *јоште* – *још* ПП 130, *менека* – *мене* ПП 6, *сатвори* – *створи* ПП 86, *живују* – *живе* ПП 127, *мож'* – *може* ПП 126, *ол'* – *оли* ПП 127, *ал'* – *али* ПП 163, *море* – *може* ПП 153, *Србињи* – *Срби* ПП 141.

Нису ретки ни случајеви када се у непосредном контакту (у једној строфи или чак стиху) нађу секундарни и примарни облици, чиме се истиче јасна тежња да се у поље интересовања за једну суштину (један предмет, појам) унесу различите форме. Навешћемо два типична примера:

(1) (...)

„Стан' ниткове, стани, несретнице,

Стани, уло, стан' безакониче,

Стани, губо, стани куго клета,

Да т' научим тровати ми света!“

(...) Пуч, 95.

(2) *Јоште* стоје загрљена

Тамо, брате, два камена;

Још из кама вода бије,

Још усахла никад није;

Ал' кад вода та *усане*,

Невере ће да нестане

Два камена, 187.

У примеру (1) наизменичним низањем секундарног („стан'“) и примарног облика („стани“) исте речи ствара се упечатљива слика нијансирања појединих сегмената текста и дефекат претвара у ефекат а овај у афекат. Тако рестриктивне фонометаплазме у непосредни контекст уносе посебну емоционалну тензију. У примеру (2) вишеструким (парним) везама секундарних и примарних облика („*јоште* – *још*, *још*“; „*кама* – *камена*“; „*усане* – *усакла*“) цела једна строфа (у односу на друге строфе у

песми) добија изразито стилистичко обележје које прати и висок степен експресије.

На стилистичку функцију фонометаплазми у Радичевићевој поезији, између осталог, утиче и очигледно настојање његово да и архаизму, и провинцијализму, и варваризму, и „непоетској” речи разговорног језика да пуну уметничку функцију. Сви ови изрази имају и различита изворишта: народни (претежно војвођански) говори, народно песништво, старији тип језика. Услед тога свака фонометаплазма, у зависности од свога порекла, уноси у окружавајући контекст стилистичко-семантичке вредности. Овде треба истаћи да фонометаплазме као полифункционалне ретко када остварују само једну функцију. Наиме, чешће се дешава да један облик фонометаплазме стиче најмање две, а некада чак и све три функције. Међутим, у посматраном контексту није тешко одредити која међу њима има примарни а која секундарни карактер. Стилистичка као интегрална функција присутна је у свакој фонематаплазми, док остале две у појединим случајевима могу и изостати. Када је у питању стилистичка функција, Радичевић се, према нашим истраживањима, фонометаплазмама користио за усредсређивање читаочеве пажње на детаљ, за стварање посебне „атмосфере”, за именовање ликова, слика, радњи једноставним и простим елементима, за пуно мотивисање говора, менталитета и културе личности, за уношење у стил локалног говора и народног карактера језика, а каткад и за карактеризацију и индивидуализацију говора појединих особа. Ипак, мора се признати да се овај последњи елемент често уклапао у општу структуру Бранковог поетског израза, у којем је он, као што смо раније истакли, тежио за стварањем свенародног књижевног језика. Стога је често долазило до потирања разлике у говору лирског субјекта и самог песника. У том смислу навешћемо неколико примера:

- (1) Кад сам синоћ овде била
 И водице завила,
 Дође момче црна ока
 На коњицу лака скока,
 Поздрави ме, зборит’ оде:
 „Дајде, селе мало воде!”
 Ове речи — слатке стреле —
 Минуше ми груди беле —
 Скочи млада, њему стиго,
 Дуго крчаг, руку диго,
 Рука дркта... крчаг доле...
 Оде на две на три поле...”

(...) Девојка на студенцу, 5.

- (2) (...)

„О хајдуче, *Ала* те послао,

Вод' ме, вод' ме, куд је теби драго,

Све ја хоћу, што је теби драго!”

(...) Хајдуков гроб, 166 – 167.
- (3) (...)

Бацај у *њи* турске трупетине!

Али, ево, ни српска ладина

Не *привата* српска душманина:

Онде рука, онде вири нога,

Онде комад плећа душманскога,

Боже, Боже, до неба ти *фала*!

Ето амо иду деца мала,

(...) Пут, 88.
- (4) (...)

Ала *дркћем*, ал' ми срце бије –

Страшни Боже, та то она није!

Препало се, зној ме проби *ладан*,

Све с' окрену, мал' не *падо*, јадан!

Оде небо, а земљица клону,

Ја ка' у гроб са небеса тону, –

Ох, да јади дуже потрајали,

Би ми давно раку већ копали!

(...) ?, 51.

У примеру (1) фонометаплазме „*скочи*”, „*стиго*”, „*диго*” уствари су облици аориста без крајњег „*х*”. Изостављање гласа „*х*” у финалним позицијама наведених речи, пошто не задира у ритмичку, а само делимично у звуковну структуру ближег контекста, одлика је говорног лица које износи садржај дотичне песме. Облик фонометаплазме „*дркта*” као фонетски архаизам, у извесном смислу, симболише начин изражавања дотичног лирског субјекта указујући истовремено и на његову посебност и аутентичност. У примеру (2) цитиране стихове песник ставља у уста главне јунакиње (Фате) глас „*х*” која га у свом језичком потенцијалу има. Међутим, ова фонема се реализује у иницијалним позицијама („*хајдуче*” и „*хоћу*”) док изостаје из финалне позиције („*Ала*” – *Алах*), што се може једино објаснити индивидуалном цртом говорника. У примеру (3), који одражава говор самог песника, настале фонометаплазме плод су изостављања гласа „*х*” („*њи*” – *њих*), свођењем групе „*хв*” на сонант „*в*” (*прихвата* – „*привата*”), заменом групе „*хв*” сугласником „*ф*” (*хвала* – „*фала*”). У примеру (4), где је, такође, у питању песников текст, дошло је готово на

истоветан начин, као у примеру (1), до стварања фонометаплазми испуштањем фонема „х” било на иницијалној („ладан” – *хладан*) било на финалним позицијама („препадо” – *препадох*, „падо” – *падох*), као и појаву фонетског архаизма („дркћем”).

2. *Ритмичку функцију* добија велики број фонометаплазми које настају из разних дијалекатских облика, архаичних образовања, прекрајањем речи и неологизама, елизијама и редукцијама гласова у различитим ситуацијама, и то у највећем броју случајева рестриктивне фонометаплазме, а нешто ређе простриктивне и супституционалне фонометаплазме. Дакле, ритмичку функцију могу стећи оне фонометаплазме у којима долази до промене слоговне структуре у односу на примарни облик, што се адекватно одражава и на саму силабичку структуру стиха или ширег контекста. Појачану употребу фонометаплазми у Радичевићевој поезији у ритмичкој функцији претежно је условило поштовање правила везаног стиха, односно његове метричко-ритмичке организације. Иако је метричко-ритмички склоп стиха Бранка Радичевића разноврстан, десетерац народне лирике и епике од трохејског метра или трохејске основе је претежан.¹⁶ Услед тога, Радичевић је био принуђен да и у овим приликама када није имао других разлога за употребу фонометаплазми користи различита формално-језичка средства како би очувао одређену метричко-ритмичку и силабичку схему. Деформација примарних облика у ритмичке сврхе обавезно утиче на промену њихове слоговне структуре (они у процесу редукције или редупликације губе или добијају најмање један вокал или један слог). Ритмичку функцију фонометаплазме остварују у више конкретних случајева. Позабавићемо се само оним најтипичнијим.

а) У једним случајевима песник користи рестриктивне фонометаплазме када неки од стихова у строфи или ширем окружењу има вишак од једног или више слогова. Ево неколико таквих примера:

- (1) Здраво и ти момо туди, –
 Да дивна си, селе, пуста!
 Оди амо, од' на груди,
 Да т' пољуби браца уста!

Путник на уранку, 7.

- (2) Ал' се небо осмеива,
 Ал' се река плави
 А рибарче у чун снови
 Јасно к'о на јави

Циц!, 13.

¹⁶ Кошутић Р., *О тонској метрици у новој српској поезији*, Београд, 1941, стр. 48–52.

- (3) Гдегод коју дивну 'ватим,
 Дању или ноћу,
 Испритискат', ижљубити,
 Изгрлит' је хоћу

Безимена, 255.

- (4) (...)
 Збогом остај, красно Стражилово!
 Млоги те је у звездице *ков'о*
 Млоги рече: „Ао рајска слико!“
 Ал' *к'о* ја те рад не *им'о* нико

Бачки растанак, 69.

Да би одржао силабичку самерљивост стихова изражену симетричном осмерачком структуром, Радичевић је у примеру (1) у два задња стиха употребио по једну фонематаплазму („од” — оди, „т” — ти). У (2) и (3) примеру, ради очувања наизменичних осмерачких и шестерачких структура у катренима, песник је био принуђен да чак у по три стиха интервенише употребивши рестриктивне фонематаплазме („ал” — али, „ал” — али, „к'о” — као; „'ватим” - ухватим, „испритискат” - испритиска-ти, „изгрлит” - изгрлити. У (4) примеру, услед одржања структуре неси-метричног десетерца, Радичевић посеже четири пута за рестриктивним фонематаплазмама, и то у једном стиху за једном („ков'о — ковао), док у другом стиху за трима („ал” — али, „к'о” — као, „им'о” — имао).

б) Простриктивним фонематаплазмама Радичевић се служи у оном приликама када му је потребно да силабичку структуру једног или више стихова увећа за један слог како би је саобразио силабичкој и ритмичкој структури строфе или ширег контекста. Ево неколико таквих примера:

- (1) Очи јој вељау
 Да менека чека,
 И да је у страу
 За мене далека

Путник и тица, 9.

- (2) Осим другог овде свега
 Мене створи из ничега,
 Дуом својим ти подуну,
 У менека душу суну;
 Па ми, Боже, *јоште* таде
 И у душу нешто даде:
 Та и моја песма ова —

И њу мени ти дарова

Молитва, 33 – 34.

(3) (...)

Ао, бербо, тебе жалим клету,
Та шта лепше од тебе на свету?
Ко *тебека* никад не видео,
Шта је *јоште* сиротан видео?

Ђачки растанак, 65.

(4) Буре неста!... Ноћ је... Ведро... тио...

Давно данас месец поранио,
Па већ зађе – већ је пола ноћи –
Јоште мало и зора ће доћи –

(...)

Гојко, 125.

У примеру (1), ради очувања шестерачких структура у катрену, песник је у другом стиху употребио партикулу *ка* додавши је основном облику (*мене* – „*менека*“) и тиме задржао силабички континуитет у строфи. У примеру (2), у октави Радичевић је употребио три простриктивне фонеметаплазме („*подуну*“ – *дуну*, „*менека*“ – *мене*, „*јоште*“ – *још*) како би доследно остварио силабичку структуру симетричног осмерца. У (3) и (4) примеру, песник користи фонеметаплазме („*тебека*“, „*јоште*“, „*јоште*“) да би сачувао десетерачку структуру наведених дискурса. Да се у свим примерима, у првом реду, ради о ритмичкој функцији фонеметаплазми, говори и чињеница да у три случаја напоредо функционишу примарни и секундарни облици (*мене* – „*менека*“, пример (1); *мене* – „*менека*“, пример (2); *тебе* – „*тебека*“, пример (3)). А то недвосмислено показује да је песник свесно искористио формалне могућности језика како би успоставио силабичку (ритмичку) корелацију делова (стихова) и учинио их међусобно самерљивим.

в) Супституционалним фонеметаплазмама у којима у процесу замене једног елемента другим долази до промене слоговне структуре основне речи песник се користи како би ускладио силабичку структуру једног дела (једног или више стихова) са целином (обично је у питању строфа или део ширег контекста). Навешћемо два таква случаја:

(1) И кад год бих ја врулу донесао,

Од Омера и Мере красан пој

Увек би глас њен пети подигао,

А њу би *прагјо* врুলни звуче мој,

(...)

Туга и опомена, 201.

- (2) (...)

Ал, из сна каквог само зора шиље

Из сна живота *зајста* што је вреда

Из овог сна у страшно падне јаву,

(...) Одломак, 412.

И у (1) и у (2) примеру, готово на истоветан начин Радичевић је слоготворну фонему „и” заменио неслоготворном фонемом „ј” (*пратио* – „*пратјо*”; *заиста* – „*зајста*”) и тако од тросложница направио двосложнице, чиме је очувао потребну силабичку (и ритмичку) структуру наведених дискурса (структуру акаталектичког и каталектичког једанаестерца, (1) пример; структуру јампског једанаестерца, (2) пример).

г) Метричко-ритмичка ткања у стиху праћена обавезном изосилабичношћу неретко захтевају комбинацију рестриктивне и простриктивне фонометаплазме, и то не само у песми него чак и у једној строфи, па и стиху. Ево неколико таквих примера:

- (1) *Јоште* мало па сам прах и *пеп’о*,

Над њиме се нагло моје лепо,

У *њег’* рони те чемерне сузе –

Боже, Боже, *заш’* ме пре не узе?

Радост и жалост, 239.

- (2) И гле, свану и сунашце грану,

Ал’ већ *бојак притиска’* пољану,

Е се Турци макли *пређе* зоре,

А испали *Србињи* из горе,

Сусрели се, приметили јаде...

Али сад тек прави бој настаде

Гојко, 141.

- (3) *Јоште* рече, те још живо,

Своје тело да уљуди,

Да се тури у ноциво

Што питоми *носе* људи;

Јер, кад ту га спазе така,

Гледаће га *к’о* дивљака

Безимена, 259.

- (4) (...)

„Сада идем, мајка мене чека,

Но, јуначе ти си из далека,

Јера мислиш, *ка’* што рече амо,

Да *овдена* живе зверке само,

А не знадеш, сред ове горице,
Беле дворе Рајка Жеравице,
Гледни само – видиш тамо горе
Оне беле поносите дворе?"

(...)

Гојко, 127.

Као што се даде видети, комбинацијом простриktivне и рестриktivне фонеметаплазме (то јест додавањем једног слога „јоште“, „бојак“, „Србињи“, „пређе“, „јоште“, „овдена“, „знадеш“ или једног вокала „јера“ и одузимањем једног слога „заш“, „притиска“ или једног вокала „пеп’о“, „њег“, „ал“, „к’о“, „ка“, „сред“) одржава се силабичка структура десетерца (у (1), (2), (4) примеру) и осмерца (у (3) примеру). Међутим, у неким стиховима, и то оним у којима су напоредо употребљене и простриktivне и рестриktivне фонеметаплазме (: „Јоште мало па сам прах и пеп’о; „Јера мислиш, ка’ што рече амо“; „А не знадеш, сред ове горице“), на први поглед, изгледа да се њиховом заменом примарним облицима (:Још мало па сам прах и пепео; Јер мислиш као што рече амо; А не знаш, усред ове горице) не би нарушила силабичка (десетерачка) структура стихова. Али, ако се пажљивије загледамо у новонастале десетерачке стихове, запазићемо да су они превођењем секундарних у примарне облике прешли од асиметричког десетерца (4//6) у симетричне десетерце (5//5), јер је цезура померена иза петог слога. Ово ипак показује да употребљене фонеметаплазме превасходно имају ритмичку функцију.

д) Фонеметаплазме (по правилу рестриktivне) остварују ритмичку функцију и онда када се нађу на месту клаузуле у метрички правилно организованом контексту. Ево таква три примера:

- (1) Једна бака виде муку,
Мудра беше, мудро поче,
Истрже му штап из руку,
Још повика: „Не дам, чоче,
Не дам тужна лонац *груват*
Та у што ћу пасуљ *куват*?"

Безимена, 279.

- (2) И мени души није било лако,
А срце моје тешко мени куца;
Ја, гледећ у њу, сам сам с њоме *плак’о*,
Што год сам рек’о језик мени муца;
А опет зато, било макар како,
Ма да ми срце тужно како куца,
Ја збогом њојзи морао сам рећи,

На моје дело морао сам тећи
Туга и опомена, 202 – 203.

- (3) И „Збогом остај!” драгој сам ја рек’о
И пољубаца њених пијах слад,
На мој сам пос’о таде вес’о тек’о
И мил и лак ми беше сваки рад;
Свршетак сам у души дана чек’о
Вечерњи јоште преумилни хлад:
Тад хтио сам ја на њено недро
И гледаше јој око сјајно, ведро
Туга и опомена, 197 – 198.

У примеру (1), употребом трију фонометаплазми („чоче”, „грукат” „куват”) очувана је (поред риме која је, такође, ритмички фактор) ритмичка структура симетричног осмерца, чију правилност посебно истичу доследно остварене трохејске клаузуле. У примеру (2), фонометаплазма („плак’о”), поред успостављања риме („лако – плак’о”), одржава се континуитет двосложних клаузула које представљају уједначавајући фактор у јампски интонираном једанаестерачком контексту. У примеру (3), у ритмичку схему обележену претежно јампским распоредом акцената, с алтернирањем женских и мушких клаузула, у потпуности се уклапају рестриктивне фонометаплазме („рек’о”, „тек’о”, „чек’о”), које постају и њени главни катализатори. Јер да су којим случајем уместо њих стајали стандарднојезички облици (*рекао, текао, чекао*), онда би дошло до озбиљног нарушавања ритмичке структуре наведене октаве.

3. *Звуковну (еуфонијску) функцију* фонометаплазме у поезији Бранка Радичевића најчешће исцрпљују у стварању истоветних римованих гнезда. У таквим случајевима деформација обухвата само једну римовану јединицу како би се она гласовно и фонијски приближила другој римованој речи, чиме њихова римована гнезда постају идентична. Примери су веома бројни:

цвели – бели ПП 194, дома – ома ПП 212, пладне – ладне ПП 56, разгрејану – узда’ну ПП 303, тија – ћарлија ПП 303, ви’ар – билиар ПП 274, Лаву – каву ПП 274, кондеру – вечеру ПП 371, крили – тили ПП 85, трудан – жудан ПП 111, ити – поносити ПП 30, груди – туди ПП 44, вође – дође ПП 57, сређе – плеђе ПП 19, загудим – грудим’ ПП 123, поче – чоче ПП 239, врати’ – мати, ПП 296, не’те – дете ПП 300, ти’о – отворио ПП 313, менека – сека ПП 315, каменити’ – поности-ти ПП 256, улица’ – деклица ПП 257, така – дивљака ПП 259, саде – имаде ПП 261, деге – не’те ПП 261, море – горе ПП 256, мома –

сирома' ПП 267, глену' – увену ПП 271, друже – оруже ПП 89, наруче – пуче ПП 89, одавна – тавна ПП 68, свете – нете ПП 82, множину – кривину ПП 199.

Међу наведеним примерима има случајева у којима деформација основног облика иде чак дотле да се он тешко може дешифровати изван контекста. Понекад се дешава да опструкција примарне форме једне речи даје у резултату секундарну форму која више личи на стандарднојезички облик неке друге речи, него што представља фонометаплазму. Ево таква четири примера:

- (1) (...)

Ја од пута бија малко трудан,

Малко гладан, а малко и жудан,

Па се сетим красни печеница,

Намастирски красни послестица,

(...) Пут, 111.
- (2) „Иако сам ев' овде штогод крива,

Кривицу моју хоћу да ти платим:

Све пољупце што њему ја дарива'

Ја хоћу теби редом да их вратим,

Све притискаје с чим га претискава'

И те ти нећу, злато, да закратим,

Још додаћу ти велику множину,

Да тако скинем с мене сву *кривину*”

Туга и опомена, 199.
- (3) Још се лати билијара,

И показа сву вештину,

Затим оде да тумара

Изван града низ ледину,

Ту на ручак оде „Лаву”,

Затим назад хајд' у *каву*

Безимена, 274.
- (4) (...)

Па довата криво оруже,

Узима га, млада, у *наруче*,

Од мила јој скоро срце пуче.

И већ спава мушка глава трудна,

Украј њега седи љуба будна,

(...) Пут, 89.

Тек се из наведених дискурса јасно може одредити: да у примеру (1) није реч о *жудњи* лирског субјекта већ о томе да је он „*жедан*“; да у примеру (2) облик фонеметаплазме не значи „*кривину*“ већ *кривицу*; да се у примеру (3) не ради о „*кафи*“ него о *кафани*; а да у примеру (4) облик „*наруче*“ не представља 3. л. мн. презента глагола *наручити* већ секундарну форму речи *наручје*. Овакве корекције (деструкције) захтевао је гласовни лик друге римоване лексеме („*трудан* — *жудан*“, „*множину* — *кривину*“, „*Лаву* — *каву*“, „*наруче* — *пуче*“).

Поред деформације која захвата једну реч, у мањем броју примера, овај поступак обухвата обе римоване јединице. Међутим, ту треба разликовати два случаја. У једном деформација је узрокована метричко-ритмичким ткањима у стиху, односно одржањем њихове изосилабичке структуре. Ево неколико таквих римованих парова:

стек'о — *сек'о* ПП 246, *умук'о* — *пук'о* ПП 84, *рад'ла* — *наград'ла* ПП 201, *дош'о* — *прош'о* ПП 5, *стек'о* — *пек'о* ПП 13, *сванут'* — *гранут'* ПП 52, *тешк'о* — *лешк'о* ПП 60, *мојојзи* — *њојзи* ПП 133, *менека* — *тебека* ПП 335.

Да је настајање ових фонеметаплазми условљено очувањем изосилабичке структуре строфе или ширег контекста, показују следећа три примера.

(1) (...)
 Само ваља позват' Аполона (10)
 Ил' деклицу какву с Еликона, (10)
 Само викни, па тек што с' *умук'о* (10)
 Лети Пегаз, јер мора, ма *пук'о* (10)
 Пут, 84.

(2) Под дрво како, које хлади сено, (11)
 И венце затим од њега смо плели; (11)
 И проводећи време ту милено (11)
 Од уста пољуб пили смо ми врели; (11)
 И опет мало рука нам је *рад'ла* (11)
 А уста су нам пољубом *наград'ла* (11)
 Туга и опомена, 201.

(3) (...)
 И закле мене да не дам другоме, (11)
 Већ само милом суђенику своме. (11)
 О, узми, узми ово од *менека*, (11)
 Та ја то чувах само за *тебека* (11)

Стојан, 335.

У примеру (1) појаву фотометаплазми („умук’о, ”пук’о,„) изнудила је десетгерачка структура стихова. Док су у примерима (2) и (3) фонеметаплазме („рад’ла”, „наград’ла” и „менека”, „тебека”) производ очувања једанаестгерачких стихова, а у последњем примеру и појачавања римованог сагласја („менека – тебека”).

У другом случају деформација основних облика не утиче на промену слоговне структуре, па зато разлоге за њихово јављање не треба тражити у силабичком моменту, него у звуковном и гласовном уједначавању римованих сагласја. Ево неколико таквих римованих парова:

стиго – диго ПП 5, пођо – дођо ПП 54, пра – стра ПП 74, ободо – одо ПП 91, окићени’ – поштени’ ПП 256, одрани’ – сарани’ ПП 271, хтедо’ – дедо’ ПП 301.

У наведеним примерима дошло је до изостављања одређених консонантских фонема чије одсуство, као што смо рекли, не ремети силабичку а ни метричко-ритмичку структуру, како стихова тако и ширег контекста, али утиче на стварање што идентичнијег сагласја у римованим гнездима. Као што се види, у свим паровима се испушта глас „х” са финалних позиција римованих речи (нпр.: „пођо – дођо”, „пра – стра”, „хтедо’ – дедо”). Међутим, и употребом фонеме „х” дошло би до успостављања истоветних римованих сагласја. Зато одговор за њено одсуство треба тражити на другој страни, уз обавезно коришћење контекста. У том смислу послужимо се два примерима:

- (1) „Нигде мени нема среће
Како пренух и свет глену’.
Кад посадих како цвеће –
За дан, за два, па увену;
А тичицу кад одрани’;
Одмах јадну и сарани’...”

Безимена, 271.

- (2) Ту ћеш наћи *окићени’*
Лепих мома, лепих снаша,
Има нешто и *поштени’*
Ал’ највише сека-даша:
Ил’ за новце ил’ онако,
Ал’ су даше свакојако

Безимена, 256.

У обе секстине римовани парови („одрани’ – сарани’” и „окићени’ – поштени’”) губе финално „х” из својих облика. Насупрот томе, у унутрашњости стихова (или строфа) ова фонема се у истој позицији у речи

доследно чува („*прнух*“, „*посадих*“, „*одмах*“, „*лепих*“), што значи да песнику (или лицу које говори стиховни садржај) није непознат глас „*х*“. Стога се, по нашем мишљењу, одсуство фонеме „*х*“ из римованих парова једино може протумачити песниковом тежњом да на најостеливијим местима у стиховима (а то су клаузуле) нађу вокалске фонеме које су по звучности далеко испред безвучног „*х*“.¹⁷ Оваквим поступком Радичевић је испоштовао правило да се у свим стиховима на клаузулама нађу отворени слогови, што је умногоме увећало звучни, еуфоријски слој не само римованих сагласја него и самих секстина.

Резюме

Милосав Ж. Чаркич

ПОЕТИЧЕСКИЕ МЕТАФОРМЫ БРАНКО РАДИЧЕВИЧА

Настоящая работа представляет собой типологические и функциональные исследования метаформ (фонометаплазм) в поэзии Бранко Радичевича. Автор обнаруживает пять этих фонометаплазм: простриктивные, рестриктивные, субституционные, мутационные и транспозиционные, причем различает три качественных типов: вокальные, консонантные и вокально-консонантные фонометаплазмы. Так как фонометаплазмы подразумевают структурное изменение первичной формы, автор утверждает, что каждая часть речи может дать свой тип фонометаплазм. Все приведенные типы автор отыскивает в поэзии Бранко Радичевича, доказывая это многочисленными примерами.

¹⁷ Пишући о рими у поезији Бранка Радичевића на једном месту В. И. Илић, између осталог, каже и ово: „Није карактеристична за Бранкову поезију, као ни за народну, рима са консонантским завршетком“ (Илић И. В., *Песнички језик Бранка Радичевића*, Нови Сад, 1964, стр. 50).